

Олена ФЕДОРЧУК

ХУДОЖНІ ВИРОБИ З БІСЕРУ В УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ: ПОХОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАДИЦІЇ

У статті розглядаються витoki та становлення традиції художніх виробів з бісеру в Україні. Давня художня практика використання бісерних матеріалів пов'язана, передовсім, з виготовленням накладних прикрас та оздобленням компонентів ансамблю одягу; окрім того — виконанням виробів церковного призначення та предметів хатньої обстави та ужитку. Знання тривалої генези бісерних виробів на етнічних теренах України є відправною позицією реконструкції традиції бісерного оздоблення народного одягу українців XIX—XX ст.

Ключові слова: бісер, одяг, декор, прикраса.

© О. ФЕДОРЧУК, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (100), 2011

Художні вироби з бісеру — вид декоративного мистецтва, виокремлення якого здійснено на основі характеристики матеріалу та властивості цьому матеріалу технології. До художніх виробів з бісеру належать: компоненти ансамблю одягу, вироби церковного призначення, предмети хатньої обстави та ужитку, при виготовленні яких були використані бісерні матеріали¹.

Основною сферою застосування бісеру в народному мистецтві українців стало виготовлення накладних та вишитих прикрас святкового одягу. Таке явище спостерігалося головню у XIX — другій третині XX ст.; в окремих осередках Північної Буковини, Покуття та Гуцульщини спостерігаємо його й дотепер. Водночас, використання бісеру у виготовленні творів мистецтва має дуже глибоке коріння.

Вивчення тривалої генези бісерних виробів на історичних теренах України є відправною позицією реконструкції традиції бісерного оздоблення народного одягу українців. Знання багатовікового художнього спадку майстрів бісерних виробів допоможе осягнути повною мірою особливості типології та художньо-композиційної структури творів XIX — другої третини XX ст.

Запропоноване дослідження сприятиме поступу української мистецтвознавчої науки. Знайомство з творчими досягненнями минулого є також важливою умовою якісного навчання сучасних митців. Це особливо актуально в зв'язку із зростанням зацікавленості бісером як матеріалом для оздоблення не лише компонентів ансамблю одягу, але й творів церковного та світського призначення.

Використання бісеру для декорування української народної ноші — явище мистецтва, відоме багатьом дослідникам [59]. Проте комплексної розвідки багатовікового спадку української народної традиції художніх виробів з бісеру досі немає.

Найбільше опрацьованими є питання ареалу, технології та типології накладних бісерних прикрас українського народного одягу XIX — середини XX ст. Початок аналітичному дослідженню бісерних прикрас українців поклали статті Антона Бу-

¹ Бісерні матеріали — дрібні намистинки округлої (бісер) та подовгастої (коротка — січка, довгий — склярус) форми, які виробляють переважно зі скла, рідше — металу чи пластмаси. У Середньовіччі широкоживаними були просвердлені перли, що, власне, й дали назву дрібним намистинам: слово «бісер» походить з арабської мови, де «бусра» (у множині — «бусер») означає «штучна перлина».

дзана «Художні вироби з бісеру», «Вироби з бісеру» (до колективної монографії «Бойківщина») та Катерини Матейко «Прикраси» (до індивідуальної монографії «Український народний одяг») [23, с. 80—85; 24, с. 280—281; 39, с. 139—141]. Названі праці неодноразово цитувалися українськими та російськими вченими, більшість з яких не ставила за ціль і не внесла в мистецтвознавчу науку суттєвих відомостей з цього питання. Помітний поступ у вивченні накладних бісерних прикрас народного одягу українців пов'язаний з появою монографії Ганни Врочинської «Українські народні жіночі прикраси ХІХ — початку ХХ століть» та ряду публікацій автора цієї статті, найвагомим з яких стало монографічне дослідження «Українські народні прикраси з бісеру» [26; 58].

У порівнянні з публікаціями про накладні бісерні оздоби дуже мало розвідок, у яких можна відшукати відомості про вишивку бісером компонентів ансамблю українського народного одягу ХХ ст. Це доволі пізні явища народного мистецтва фіксувалося лише локально — у творчості буковинських майстрів. Найбільш інформативною з цього питання є монографія Мірри Костишиної «Український народний костюм Північної Буковини» [34].

Не став поки ще предметом дослідження сучасний етап розвитку мистецтва художніх виробів з бісеру.

Отже, українська традиція художніх виробів з бісеру вивчена недостатньо. Дуже стисло, щоправда, її тривалий поступ розглядався автором цієї статті в монографії «Українські народні прикраси з бісеру» [58, с. 9—18]. Тепер у рамках планового колективного монографічного дослідження «Українське народне декоративне мистецтво: у 3 т.», що готується у відділі народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, постала потреба значно ґрунтовнішої реконструкції витоків та розвитку мистецтва художніх виробів з бісеру в Україні.

Найдавніші відомості. Зародження традиції художніх виробів з бісеру важко означити хронологічно. Очевидно, воно пов'язане з появою та використанням всіляких кораликів.

Появу намистинок, виготовлених із штучних матеріалів, випереджує поява й використання невеликих предметів з отвором — різноманітних за формою прикрас одягу й тіла, виконаних первісною людиною з природних матеріалів: каменю, бурштину, мушлі, зу-

бів тварин, бивнів мамонтів, кістки. Такі вироби відомі людству від доби пізнього палеоліту [65, с. 97—98]. З винайденням випаленої глини (неоліт), металу та скла (енеоліт) стали з'являтися прикраси, створені з глиняних, металевих та скляних кораликів.

Найбільшого вжитку набули намистини зі скла, перевагою якого є багата кольорова палітра та здатність по-різному (залежно від якості скляної маси та способу обробки поверхні) віддзеркалювати світло.

Перше, відоме науці, свідчення існування скляних оздоб на проукраїнських землях стосується носіїв Трипільської культури: найдавнішу скляну намистину, знайдену в Усатівському поселенні під Одесою, археологи датують другою половиною III тис. до н. е. Більш пізні артефакти другої половини III тис. до н. е. були виявлені у похованнях ямної культури. Упродовж другої половини II тис. — першої половини I тис. до н. е., кількість скляних виробів значно збільшується, їхні знахідки пов'язуються з археологічними культурами Північного Причорномор'я [27, с. 258].

Багатим на протоскляні² та скляні знахідки є археологічний інвентар скіфо-сарматської доби. Поряд з поширеними пастовими та скляними намистинами, в скіфо-сарматських похованнях археологи зрідка виявляють намистини з каменю, кістки та глини. Окрім того, в похованнях багатих скіфів знаходять коралики з напівкоштовних каменів, а ще — намистини та пронизки (трубочки) із золота, срібла й електра [30, с. 99, 131]. З дрібних та великих кораликів скіфи робили мониста (низки), браслети-пов'язки; ними також обшивали рукави одягу по краю і вище ліктів [30, с. 73]. Так само часто використовували привізні намистини сармати, набираючи їх у мониста та нашиваючи на головні убори, коміри, нагрудні частини одягу, краї рукавів і шаровар, пояси та взуття [47, с. 20].

Через нищівні наслідки обряду трупоспалення, пануючого упродовж усього I тис. н. е. серед праслов'янських та ранньослов'янських племен, відомості про одяг праукраїнців є вкрай обмежені [54,

² Протоскляні матеріали — різні за хімічним складом та місцем походження попередники скла у вигляді непрозорої пастової маси, як от, «єгипетські фаянси». Див.: Гаврилюк Н.О. Фаянс / Н.О. Гаврилюк // Словник-довідник археології / [наук. ред. Ю.В. Павленко]. — К. : Наукова думка, 1996. — С. 292.

с. 587]. Повні набори намист (зокрема, зі скляних кораликів, що різняться за кольором та формою) інколи знаходять у могильниках черняхівської культури [54, с. 590—591]. Прикраси ж ранньослов'янського одягу виявляють зазвичай у скарбах [49, с. 30—31]. Відомо, що улюбленою оздобою східних слов'ян були низки скляних намистин (однобарвних та з «очками»), що різнилися за походженням [64, с. 97, 101]. Для прикладу, серед населення Подніпров'я у VIII—IX ст. побутували скляні коралики з Сирії, Візантії, Єгипту [61, с. 100—101].

Княжа доба. У княжу добу найбільшої вартості набувають просвердлені перли. Великі, круглі перли привозили на Русь з Індії, Персії та Голландії. Дрібні ж перли добували в річках та озерах Північної Русі [19, с. 54].

Зацікавлення перлами ґрунтувалося на їхній символіці. У християнському мистецтві перли асоціювалися зі сльозою ангела, що оплакує гріхи людства, а в українській етнокультурі вони символізували чистоту, уподібнену сльозі [50, с. 159; 28, с. 443—444].

Оздобна вишивка перлами (ряди густо розміщених білих крапок, якими іноді облямована одіж та головні убори основних персонажів релігійних та світських сюжетів) добре відома із зображальних джерел давньоруського часу: літописних мініатюр, іконописних творів, мозаїк [43, с. 90; 40, іл. 10, 31].

Найбагатшою на декор із перлів була князівська ноша: «вінець», «кабат», «крозно», «барми», пояс, «наручі» та інші компоненти [32, с. 14—16, 96—106, таб. I, VI].

У широкому ужитку (поряд з перлами) були також скляні коралики різних розмірів. З кінця X ст. — з появою та розвитком вітчизняного склоробства — серед прикрас давньоруського одягу стали поширюватися намистини місцевого виробництва [64, с. 75]. Рівночасно на терени Київської Русі продовжував ввозитися скляний імпорт. Так, сирійський імпорт вирізняли посріблені та позолочені (із срібною та золоту фольгою всередині) намистини [36, с. 374].

Стародавній мандрівник, арабський письменник Ахмед Ібн-Фадлан залишив запис про русичів (921—922 рр.), котрі прагнули «усіма засобами добути» недешеві зелені коралики (по диргеми за один), що їх привозили на кораблях по Волзі. З придбаних кораликів робили намиста своїм жінкам [45, с. 15].

Мініатюра «Моління Апостола Петру» (Фрагмент) з «Кодексу Гертруди». Оpubліковано: Кондаков Н.П. *Изображения русской княжеской семьи в миниатюрах XI вѣка* / Н.П. Кондаков — Санктпетербургъ : Императорская Академія Наукъ, 1906. — Табл. I

Окрім як у виготовленні прикрас, перли та бісер використовували в декоруванні одягу та головних уборів [46, с. 52].

До унікальних артефактів княжої доби належать виявлені у скарбі Десятинної церкви (тайник, розміщений у західній частині центрального нефа) шматочки шкіри та тканини з нашитими золотими бляшками і низками дрібних перлів, що є фрагментами головних уборів та одягу [44, с. 51—52].

Дрібні намистинки з перлів, скла, металу широко використовувалися у виготовленні накладних ювелірних виробів. Найвідоміші серед таких — золоті барми зі Сахнівського скарбу (середина XII ст., с. Сахнівка Черкаської обл.) [8] та два золоті колти, які археологи відшукали в інвентарі жіночого захоронення біля вівтаря Борисоглібської церкви (кінець XI — поч. XII ст., Чернігів) [33, с. 52].

Гене́за традиції виготовлення коштовних декорованих намистинами тканин, компонентів одягу та ювелірних прикрас тісно пов'язана з впливом культур розвинених середньовічних держав. Так, із впровадженням християнства з Візантії на Русь почав надходити широкий асортимент творів сакрального мистецтва. Візантійські твори ставали канонічними взірцями у творчості руських майстрів. Серед нових видів давньоруського мистецтва з'явилося літургійне шитво (гаптарство). Нове мистецтво, яке потре-

бувало глибоких знань з іконографії та неабияких професійних навиків, плекалося у багатьох жіночих монастирях. Воно знайшло застосування у виконанні великого асортименту храмових тканин та священницьких облачень [29, с. 28].

Шитво золотом, сріблом та різноколірним шовком поєднували з оздобленням дрібними намистинами. Перечислюючи добродіяння упокоєного у 1288 р. Володимира Васильковича літописець занотував: «У Володимирі ж розписав він увесь [храм] святого Дмитрія [Солунського], і начиння служебне срібне викував, і ікону пресвятої Богородиці окував сріблом, з камінням дорогим, і завіси [придбав], золотом шиті, а другі — оксамитні, з дрібним жемчугом, і всяким узороччям оздобив він його» [38, с. 447].

У княжі часи перлами та бісером стали прикрашати також оклади ікон та оправы богослужебних книг. З літописної згадки про облаштування Данилом Галицьким церкви Святого Іоанна Златоустого у новостведеному Холмі (1223 р.) дізнаємося: «Прикрасив [Данило] камінням дорогим, бісером і золотом також ікони, які він приніс із Києва, і образ Спаса і пресвятої Богородиці, що їх йому сестра Федора дала з [київського] монастиря [святого] Феодора; приніс він також ікону Стрітєння з [города] Вручого од отця його [Мстислава Мстиславовича]» [38, с. 418].

Середина XIV—XVIII ст. Протягом XIV—XVIII ст. бісер та перли продовжували використовувати в літургійному шитві.

Намистинки нашивали на тканину, застосовуючи способи та прийоми, напрацьовані у золотному шитві. Зокрема, найдавнішим способом декорування намистинами було шиття «за контуром» («по формі»). Шиття «за контуром» виконували прийомами «у прикріп», «у прикріп по білі», «у прикріп по карті» та «у прикріп по настилу». Під час шиття «у прикріп» разки бісеру викладали безпосередньо на тканину і прикріплювали непомітними стібками шовкової нитки. Шиття іншими прийомами відрізнялося тим, що на елементи сюжетного або орнаментального шитва спершу накладали лляний шнур «білль» («у прикріп по білі»), чи вирізані згідно з узором клаптики картону («у прикріп по карті»), або ж нашивали опуклий «настил» із товстих м'яких ниток («у прикріп по настилу»). Пізніше на таку основу клали разки бісеру або перлів, кріплячи їх шовковими нитками. Багатошарові підстили з картону або тка-

нини надавали формам зображуваних предметів та персонажів рельєфності та динамічності.

Перли та дрібні намистинки виконавиці гаптованих композицій переважно застосовували для лінійних зображень: виділення німбів, контурів сюжетних персонажів або ж обрамлення усього твору («у прикріп», «у прикріп по білі»), рідше — для площинних зображень: елементів орнаменту («у прикріп по карті» та «у прикріп по настилу»); металевий бісер — також для прикріплення паєток, якими акцентували увагу на певних фрагментах композиції. Загалом у давніх гаптах бісер трапляється зрідка і лише як додатковий художній матеріал [15]. Значно частіше у творах літургійного шитва трапляються перли [9; 17]. Подекуди майстрині уживали їх навіть як основний художній матеріал.

Переломний момент у розвитку української традиції використання дрібних намистинок настав у XVIII ст., на хвилі загальноєвропейської зацікавленості бісерним рукоділлям. Українські майстри почали все частіше використовувати бісер та склярус як основний художній матеріал у виготовленні творів як церковного, так і світського призначення. Творчість з бісерними матеріалами органічно влилася у русло самобутнього явища дворянської маєткової культури (середина XVIII ст. — перша половина XIX ст.), одним з проявів якого стало жіноче рукоділля. Виконавцями бісерних робіт були як самі панянки, так і кріпачки. Останні навчалися модному ремеслу в майстернях, спеціально організованих при панських помістях [62, с. 76].

Про широкий попит на бісер в Україні другої половини XVIII ст. свідчать факти неодноразових масових поставок цього товару з Польщі, яка була торговим посередником між Заходом та Сходом. Так, у 1778 р. мешканець Ніжина, македонський грек Д. Панталузій закупив у Гданську 30 пудів бісеру; 21 липня прикажчик чернігівського купця І. Єньки — С. Матусов привіз із Вроцлава 215 пудів бісеру, а 17 листопада того ж року інший прикажчик того ж купця — І. Козловський доставив в Україну ще 140 пудів бісеру [35, с. 87—88].

Предметом особливого зацікавлення європейців у другій половині XVIII ст. стали картини, вишиті бісером та склярусом, із зображенням пейзажів, символічних композицій та натюрмортів. Тоді ж у панському побуті почали з'являтися вишиті, а на рубе-

жі XVIII—XIX ст. також нанизані та в'язані з бісеру чохла, якими прикрашали мундштуки для люльок, олівці, склянки, каламарі, невеличкі скриньки і таке інше. Для українських вишитих бісером творів світського призначення у XVIII ст. типовим було застосування прийому шиття «у прикріп», перейнятого з гаптування. Прикметою тогочасних вишитих бісером виробів стала також особлива, дуже далека від натуралізму, наповнена надмірною декоративністю манера стилізації, що засвідчувала сильні впливи народного мистецтва [63, с. 43].

Історичні джерела XIV—XVIII ст. засвідчують використання перлів для оздобної вишивки одягу шляхти, проте не вказують на уживання дрібних намистинок для декорування народної ноші українців [45, с. 105; 20, с. 78].

Чимало підтверджень має традиція побутування монист (низок) із перлових, коралових, бурштинових, гранатових, скляних тощо кораликів, як накладних оздоб вбрання шляхтянок, міщанок, а також селянок XIV—XVIII ст. [39, с. 13—32; 41, с. 31—37; 42, с. 48—58; 52, с. 99; 26, с. 22—24]. Водночас, нічого не відомо про тогочасні народні бісерні прикраси. Припускаємо лише тривале існування накладної оздобу у вигляді з'єднаних у пучок разків бісеру. Ймовірно ж побутування у XVIII ст. орнаментних бісерних прикрас, як от стрічкових герданів, не має предметних підтверджень.

XIX — середина XX ст. У першій половині XIX ст. продовжувала розв'язуватися дворянська маєткова культура, що природно пов'язувалася із загальними настроями романтизму. Зокрема, в українських помістях бісер та склярус використовували у виготовленні предметів обстави, які мали сприяти облаштуванню затишку та комфорту осель. Чимало вцілілих пам'яток, що нині зберігаються в музейних колекціях, географічно віддалених, Львова, Києва, Чернігова та інших українських міст, засвідчують поширеність, як також багатогранність явища: вишиті бісером картини [3; 11; 2; 18], панно, чохла на меблі [55, іл. 39—42], вишиті та вив'язані з бісеру чохла для побутових речей [12], обкладинки для записників та книжок [7; 13], подушечки для голок [6] тощо. Найтипівішими для цілого століття творчості з бісером стали картини з вишитими романтизованими пейзажами або сюжетними композиціями на тлі тих таки пейзажів,

Фелон. Опліччя. Зелений оксамит, металеві та шовкові нитки, перли, лелітки, бісер, гаптування, шиття перлами та лелітками. XVII ст., Україна. ЧІМ, І-1197

Поруч. Тканина, перли, золото, діаманти, рубіни, сапфіри, аметисти, скло, шиття по формі «у прикріп по карті». Кінець XVII ст., Україна. Музей історичних коштовностей України, ДМ-5983

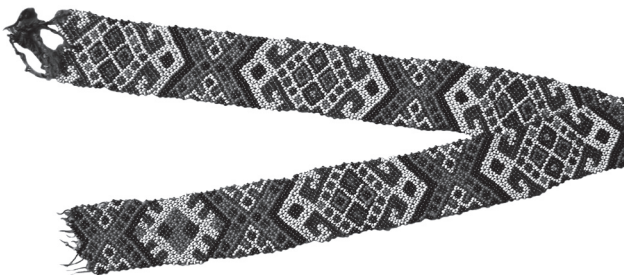
Картина (незавершена). Полотно, бісер, вишивання півхрестиком. 1833 р., Україна. Національний музей історії України, Т-5825

Шата ікони «Богородиця з дитям». Кінець XIX ст., Україна. Полотно, бісер, «шиття у прикріп по біллі». Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Т-5360

Шата тридільної ікони: верхня частина — Богородичні образи, нижня — образи Святих. Друга половина XIX ст. Чернігівське Полісся. Приватна колекція В. Шура

Гердан стрічковий (найпоширеніший тип бісерної оздоби). Бісер, нанизування. Друга половина XIX ст., с.м.т. Заболотів Снятинського р-ну Івано-Франківської. Приватна колекція Юрія Мельничука

також натюрморти, наповнені багатством натуралістично трактованих квітів.

У тогочасній бісерній вишивці побутового призначення впроваджується шиття паралельними рядами півхрестиковим стібом, яке приходить на зміну шиттю «у прикріп». У виконанні об'ємних предметів — бісерних гаманців, торбинок і чохлаів для різних дрібних речей крім вишивки застосовували також в'язання (на спицях або гачком) та нанизування. У XIX ст. поширення стала набувати й техніка бісерного ткання, якою виконували екрани (внутрішні кімнатні перегородки), що оглядалися з обох боків [21, с. 12].

Відповідними часу були й виконані із застосуванням бісеру аксесуари одягу, що почали входити на поч. XIX ст. в широку європейську дворянську, а згодом — міщанську моду: гаманці, ридикюлі та сумочки [4], чоловічі перекидні гаманці та портмоне [5], жіночі віяла, футляри для окулярів, підв'язки для панчіх і подібне [25, с. 92, 98, 99, 103].

Від середини XIX ст. європейські кутюр'є стали впроваджувати бісер і склярус в оздобленні (техніками вишивання та ажурного в'язання) компонентів жіночого вбрання. Бісерний декор накладного коміру, болеро³, труакару⁴ чи плаття (візитного, вечірнього, бального) у другій половині XIX — на поч. XX ст. найчастіше виконували однобарвним, гармонійним до кольору одяжної тканини, склярусом та бісером [25, с. 69, 181, 186, 207, 220, 245, 257, 273].

Окремою цариною українського мистецтва XIX — поч. XX ст. стали бісерні твори церковного призначення. Культурні пам'ятки XIX ст. виконувалися як новими (вишивання «півхрестиком» та бісерне ткання), так і старими, традиційними для гаптування (шиття «у прикріп», шиття «у прикріп по настилу») техніками та прийомами [60]. Зокрема, старовинна техніка шиття за контуром «у прикріп» залишалася ознакою творчості майстрів бісерних шат ікон [10; 16].

Бісерні шати ікон, генеза яких щонайбільше пов'язана з творчістю монахинь, іноді ставали предметом зацікавлення й народних майстрів. Непересічне явище народного мистецтва засвідчують твори

³ Болеро (*ісп.*) — укорочена жіноча безрукавка, кофта або піджак переважно без застібок, прототипом якої став однойменний компонент чоловічого іспанського верхнього одягу.

⁴ Труакар (*фр.*, букв. «три четверті») — довгий жіночий піджак.

XIX — поч. XX ст., авторами яких були старообрядці Чернігівського Полісся⁵.

Відкритим для зовнішніх впливів і водночас самостійним був шлях розвитку мистецтва бісерного декору народного одягу. За типологією та художньо-композиційними відзнаками виконані із застосуванням бісеру компоненти народної ноші представляють окремішню царину творчості з бісером, наповнену оригінальними художніми ідеями.

Спершу, на поч. XIX ст., стали поширюватися накладні прикраси з бісеру. Поступово вони з'явилися в народному одязі мешканців Північної Буковини, Західного Поділля, Прикарпаття, Карпат, Закарпаття [23, с. 82—83; 39, с. 140], а також в окремих осередках Волині, Східного Полісся, Середнього Подніпров'я та Східного Поділля⁶ [56, с. 159—161].

У XIX — першій половині XX ст., окрім зростання територіальних меж явища, спостерігалось також засвоєння народними майстрами великої кількості комбінаторних можливостей різних технік виконання бісерного декору; розвиток композиційних схем та стилістики орнаменту; збільшення типів накладних оздоб із бісеру [58].

Явище бісерних прикрас викликало до життя поширення бісерної вишивки в декоруванні компонентів одягу. В останній чверті XIX ст. народні майстри з Північної Буковини стали використовувати бісерні матеріали для доповнення вишитих нитками композицій святкових сорочок та виконаних перебірним тканням наміток [31, с. 17].

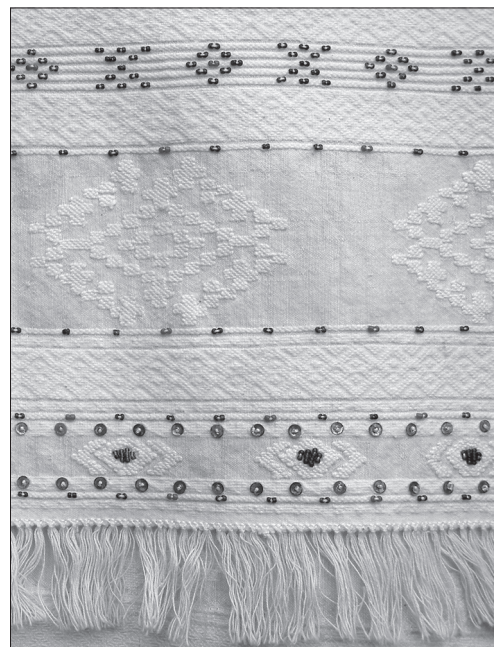
З 1920-х рр. в осередках Східної Галичини та Північної Буковини бісер почали широко уживати як основний художній матеріал у вишивці сорочок, безрукавок, поясного одягу, а подекуди й інших компонентів святкової ноші.

⁵ Уявлення про це маловивчене явище мистецтва дає доповідь не каталогізована приватна колекція Валентина Шура (м. Чернігів). Два старообрядницькі образи в бісерних шатах з Чернігівського Полісся зберігаються також у Національному архітектурно-історичному заповіднику «Чернігів Стародавній».

⁶ Авторка статті висловлює подяку Щибрі Володимирі Васильовичу (1991 р. н., м. Київ) за надану можливість ознайомитися з колекцією бісерних оздоб українського народного одягу початку-середини XX ст., що були зібрані ним під час приватних експедицій у селах Новоушицького р-ну Хмельницької обл. («навушники», «сука», «згарда») та Літинського, Шаргородського, Муровано-Куриловецького р-нів Вінницької обл. («салба», «гарда», «згарда»).

Жіноча сорочка. Фрагмент рукава. Плотно, нитки, бісер, вишивання. Кінець XIX ст., Буковинське Поділля. Власність Олени Никорак

Намітка «рушник». Бавовняні та лляні нитки, бісер, лелітки, ремізне та перебірне ткання, вишивання. 1920-ті рр., с. Задубрівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту, ОДВ-966

Саме у цей час в окремих селах північних та центральних районів України також спостерігалися спроби використання бісеру для оздоблення одягу — переважно безрукавок. Серед таких осередків — смт. Степань Сарненського р-ну Рівненської обл., де вишиті бісером оксамитові безрукавки почали з'являтися у 1930-х рр. [14].

Міжвоєнний (1920—1930-ті рр.) розвиток бісерної вишивки в усіх її осередках супроводжував-

Хутряна безрукавка «кептарик». Вигляд збоку. 1930-ті рр., с. Великий Кучурів Сторожинецького р-ну Чернівецької обл. Овчина, бісер, січка, вишивання півхрестиком. Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту, ОДВ-1135

ся поширенням прийомів, запозичених із досвіду вишивання нитками («уперед голкою», «пів хрестиком»). Вишивання нитками й бісерними матеріалами розвивалося паралельно; ті і ті твори мали аналогічні композиційні схеми.

Із зростанням популярності бісерних оздоб виробництво останніх у ХХ ст. іноді ставало прибутковим промислом. Так, вже у роки Першої світової війни для допомоги біженцям Відділом Всеросійського Земського Союзу були організовані народні майстерні, в яких, поряд з іншими видами художньої продукції, виготовлялися прикраси з бісеру [37, с. 6]. Розвиток бісерного промислу продовжився і в пізніші роки. Зокрема, як відомо з довідки за вересень 1937 р., серед інших промислів виробу з бісеру виготовляли в долині Прута на теренах Надвірнянського повіту Станіславівського воєводства [1].

Середина ХХ — початок ХХІ ст. У середині ХХ ст. розвиток більшості видів українського народного мистецтва уповільнився. Така ситуація була спричинена, перш за все, воєнною руйнацією та післявоєнною скрутою, особливо відчутною в українському селі. Нагальними стали завдання відбудови житла та відродження сільського господарства.

Негативну ситуацію в народному мистецтві 1940—1980-х рр. породжували й інші політичні чинники. На мистецтві бісерних виробів негативно позначилася певна економічна ізоляція СРСР, в тому числі від країн соцтабору, що призвела до мізерності надходжень на радянський ринок чеських

бісерних матеріалів. Це, безсумнівно, сприяло зменшенню кількості осередків та майстрів.

Водночас були не завжди оптимістичні, проте сприятливі для розвою народної творчості чинники. Так, післявоєнний голод 1946—1947 рр., що особливо лютував на Чернівеччині, спонукав багатьох тутешніх майстринь звернутися до ткацтва й вишивки (нитками та бісером) як до рятівного засобу. У цей час буковинські ткалі та вишивальниці масово вивозили свої твори на ринки Галичини, де обмінювали їх на продукти харчування⁷. Цей фактор, гадаємо, став вагомим поштовхом для піднесення буковинської вишивки кінця 1940—1970-х рр. Місцеві бісерні вишивки, в першу чергу, прикрасили ансамбль святкової ноші самих буковинців. Окрім того, спричинили нову хвилю зацікавлення бісерною вишивкою у сусідніх галицьких селах, зокрема Покуття та Західного Поділля, де і тепер можна розшукати цілі осередки та окремих майстринь цього виду мистецтва. Показовою є творчість народних майстринь другої половини ХХ ст. зі с. Самолушківці Гусятинського р-ну Тернопільської обл., яким вдалося відродити довоєнну вишивку й розвинути оригінальну систему бісерного декору сучасної місцевої народної ноші [57, с. 105—108].

Піднесення бісерної вишивки (1960—1970-х рр.) відбувалося на тлі занепаду народної традиції накладних бісерних оздоб. Дуже виразно таку тенденцію можна простежити у творчості майстрів Північної Буковини [34, с. 118—128].

Водночас накладні прикраси з бісеру упродовж 1960—1990-х рр. продовжували виготовлятися у системі художніх народних промислів [48, с. 102]. До кола профільованих на таку діяльність підприємств, які часто утворювалися на базі колишніх художньо-промислових артілей, належали фабрики та комбінати, що підпорядковувалися спеціально створеному Управлінню художніх промислів⁸. Специфіка промислу бісерних виробів, що допускає ви-

⁷ Записано 25 червня 2007 р. від Шевчук Марії Іванівни, 1945 р. н. із с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл.

⁸ У 1960 р. рішенням уряду в зв'язку з ліквідацією промислової кооперації художні артілі були реорганізовані у фабрики і комбінати, а Укрхудожпром — в Управління художніх промислів з передачею його Міністерству місцевої промисловості УРСР. Див.: Захарчук-Чугай Р.В. Вступ / Р.В. Захарчук-Чугай // Народні худож-

користання праці майстрів-надомників, сприяла масовості виробництва. Основну частину так званої сувенірної продукції з бісеру становили нескладні у виконанні ланцюжки, вузенькі пояси-стрічки, об'ємні круглі шнури [30, с. 102]. Бісерні оздоби почали входити у міську моду.

Спроби організованої підтримки мистецтва художніх виробів з бісеру пов'язані також з діяльністю Національної спілки художників України (організованої у 1938 р. як СХУ), в рамках якої стало традицією проводити регулярні виставки народної творчості. Зокрема, на всеукраїнських та всесоюзних оглядах-конкурсах виставлялися твори з бісеру майстринь народної творчості: Енгеліси Литвинець (Київ), Євгенії Генік (Коломия), Оксани Сатурської, Ольги Возниці, Зенові Краковецької (Львів) та інших [48, с. 99]. Художні вироби, а також методичний доробок окремих майстринь⁹ сприяв піднесенню мистецтва бісерних виробів на якісно новий щабель поступу.

З 1980-х рр. художня творчість з бісером почала привертати увагу ще більшого числа майстринь, котрі стали займатися одноосібним виробництвом прикрас на продаж. Бісерні вироби почали наповнювати художні вернісажі, що збиралися у вихідні та святкові дні в Києві, Львові, Косові, Яремче. Нова хвиля зацікавлення творчістю з бісером супроводжувалася переміщенням бісерного рукомеслу з сільських осередків до міських, де й нині спостерігається найбільший попит на такі твори. Нині майстрів художніх виробів з бісеру можна розшукати майже у всіх містах України, зокрема й тих, що не входять до ареалу традиційних осередків. Для прикладу, значне число майстрів працюють нині з бісером у Донецьку та Харкові¹⁰.

Упродовж останніх років в Україні бісерні матеріали почали широко використовувати у декоруванні одягу, виготовленні прикрас, предметів культу, картин і панно, побутових предметів, сувенірів.

Зокрема, в царині накладних прикрас з бісеру плідно працюють львівські майстрині: Ірина Білик, Ірина Дух, Зоряна Буць, Наталія Яртись, Уляна Бо-

Сорочка жіноча. Фрагмент. Полотно, січка, бісер, вишивання півхрестиком. Кінець 1940-х рр., с. Звенячин Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Чернівецький краєзнавчий музей, III—17001

Сілянка. Бісер, нитки, набирання в разки, нанизування. 2007 р., Львів, творча студія Ірини Білик

бик, творчі пошуки яких базуються на спадщині українського народного мистецтва.

Вагомий внесок у розвиток сучасної української традиції накладних оздоб з бісеру вносять представниці української діаспори. Окремі з них — Ольга Колодій, Віра Наконечна (США, Філадельфія), Марія Рипан (Канада, Торонто) — поєднують свою творчість з польовими дослідженнями, які проводять під час щорічних відвідин України. В колі їхніх інтересів також — укомплектування приватних колекцій бісерних прикрас XIX—XX ст., спроби реконструкції стародавніх творів. Заслугове особливого схвалення популяризації українських народних традицій, що проводиться діаспорянками в

ні промисли УРСР: довідник. — К. : Наукова думка, 1986. — С. 5.

⁹ Маємо на увазі художні студії, очолювані згаданими майстрами, та авторські методичні публікації.

¹⁰ Так званий Бісерний клуб «Харківський стиль» (м. Харків) рекламує свою творчість на сайті <http://krodiz.com/>.

Сукня з колекції прет-а-порте «Весна-літо 2008» від Роксолани Богущької, створені на основі буковинського народного одягу, оздобленого бісерною вишивкою. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.roksolanabogutska.com/gallery08

організованих ними художніх студіях та на сторінках зарубіжних періодичних (друкованих і віртуальних) видань [66].

На рубежі XIX—XX ст. техніки роботи з бісером (вишивання, нанизування та ткання) почали впроваджуватися у навчальні програми художніх освітніх закладів [53, с. 28—29].

Завдячуючи переліченим факторам, художні вироби з бісеру стали предметом зацікавлення професійних дизайнерів, зокрема спеціалістів з моделювання одягу.

Справжній фурор у світі моди викликала колекція прет-а-порте «Весна-літо 2008» від Роксолани Богущької, створена на основі буковинського та західноподільського (борщівського) народного одягу кінця XIX — середини XX ст. По-особливому життєрадісного звучання вказаній колекції надала буковинська бісерна вишивка початку-середини XX ст., перенесена на сучасний одяг, викроєний з жоржету та шовку [22].

В останні роки цікавість до бісеру стали проявляти й майстрині, котрі виготовляють речі церковного

призначення: покрівці, плащаниці, компоненти священничого облачіння. Окрему групу творів становлять ікони з бісеру та шати з бісеру до мальованих образів. Зокрема, такий вид творчості став покликанням львів'янки Оксани Іваночки. Виготовлення бісерних шат до образів (виконаних поліграфічним способом) нині спостерігається (як художній промисел) в окремих селах Чернівецької області. Зокрема, багато аматорів такої творчості мешкає в с. Баламутівка Хотинського р-ну¹¹.

На рубежі XX—XXI ст. бісер, головню у творчості дітей¹², знайшов застосування як матеріал для виготовлення сувенірів: писанок, невеликих квіткових букетів, дрібних фігурок комах та звірів.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що традиція художніх виробів з бісеру має давні витоки, пов'язані з ранньою (неоліт, енеоліт) появою й розповсюдженням намистинок як матеріалу декорування тіла й одягу. Найбільшого поширення набули намистинки зі скла. У княжі часи особливо популярними стають просвердлені перли, якими декорували коштовну одіж, ювелірні вироби, також твори церковного призначення, зокрема літургійне шитво. У літургійному шитві знайшла розвиток техніка шиття у спосіб за контуром прийомами «у прикріп», «у прикріп по білі», «у прикріп по карті» та «у прикріп по настилу». Ці ж прийоми шиття включно до XVIII ст. застосовували українські майстри у роботі зі скляними та металевими бісерними матеріалами, які подекуди використовувалися як додатковий художній матеріал для довершення гаптованих композицій. З кінця XVIII ст., на тлі загальноєвропейського зацікавлення бісерним рукометлом, творчість з бісером в Україні дістає якісно нового розвитку. Серед виробів церковного, а також світського призначення починає з'являтися все більше творів, декорованих самим лише бісером. У роботі з бісером як основним художнім матеріалом поступово з'являються та поширюються нові техніки: вишивання, нанизування, ткання, в'язання.

Від поч. XIX ст. бісерні матеріали проникають у творчість народних майстрів, які починають викорис-

¹¹ ПМА. Записано 27 червня 2007 р. від Дудки Володири Івановича, 1970 р. н. із с. Баламутівка Хотинського р-ну Чернівецької обл.

¹² Дитяча творчість з бісером вирізняється типологічною розмаїтістю, позаяк дітям притаманна підвищена креативність, постійний потяг до всього нового.

товувати бісер спершу для виготовлення накладних оздоб, а від рубежу XIX—XX ст. — також для оздобної вишивки компонентів народної ноші.

Українські народні прикраси з бісеру та вишитий бісером народний одяг набув значного поширення на західних теренах України, найдовше побутуючи в селах Північної Буковини та Західного Поділля, де й нині можна розшукати майстринь-вишивальниць бісером.

З останньої чверті XX ст. почався поступовий відхід від традиційних форм бісерного декору, занепад більшості давніх сільських осередків, поява нових, міських, мистецьких центрів. Відхід від традиції став проявлятися у захопленні лише деякими типами прикрас (гердан, силянка, об'ємна плетінка) та потягом до спрощення колористики творів. У царині вишивки бісером зміни виразилися у появі нових, сучасних кроїв одягу, нетрадиційних композиційних схем, несподіваних кольорових поєднань.

1. Державний архів Івано-Франківської області. — Ф. 2. — Оп. 2. — Од. зб. 743. — Арк. 48.
2. Колекція Валентина Вікторовича Шура. Вишиті бісером картини: «Пастух із собакою», «Натюрморт з квітами у вазі». — Фотоархів Олени Федорчук.
3. Музей етнографії та художнього промислу НАН України (далі — МЕХП). — ЕП-15387.
4. МЕХП. — Інв. № ЕП-2357, ЕП-6132, ЕП-6137, ЕП-7814, ЕП-15393, ЕП-77190.
5. МЕХП. — Інв. № ЕП-6131, ЕП-15392.
6. МЕХП. — Інв. № ЕП-15391.
7. МЕХП. — Інв. № ЕП-15773.
8. Музей історичних коштовностей України (далі — МІКУ). — Інв. № АЗС 1840—1845, 1776—1778, 1795.
9. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (далі — НКПІКЗ). — Інв. № Т-4550, Т-5231.
10. НКПІКЗ. — Інв. № Т-5359, Т-5360.
11. Національний музей історії України (далі — НМІУ). — Інв. № Т-5825.
12. НМІУ. — Інв. № Т-4462, Т-5415, Т-7699.
13. НМІУ. — Інв. № Т-7056/1, Т-7056/2.
14. Сарненський історико-етнографічний музей. Експозиція.
15. Чернігівський історичний музей (далі — ЧІМ). — Інв. № І-1981, І-1989, І-1197.
16. ЧІМ. — Інв. № І-2084, І-2098.
17. ЧІМ. — Інв. № І-1192, І-1197, І-1522.
18. ЧІМ. — Інв. № І-2085.
19. Бабушкіна Н.В. Золотое шитьё. / Н.В. Бабушкіна. — М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — 64 с. : ил. — (Золотые страницы рукоделия). — Библиогр. : с. 62 (21 назва).
20. Білецький П. Український портретний живопис XVII — XVIII ст. Проблеми становлення і розвитку / П. Білецький. — К. : Мистецтво, 1969. — 319 с. : ил. — Библиогр. в підрядк. прим. (по розділах).
21. Бисерные изделия в России XVIII — начало XX века : Каталог выставки из собрания Эрмитажа / [авт.-сост. Моисеенко Е.]. — Санкт-Петербург : Государственный Эрмитаж, 1997. — 40 с. : ил. — Библиогр.: с. 19 (13 назв.).
22. *Богуцька Роксолана*. Колекція весна-літо 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.roksolanabogutska.com/gallery08.
23. Будзан А.Ф. Художні вироби з бісеру / А.Ф. Будзан // НТЕ. — 1976. — № 1. — С. 80—85. — Библиогр. в підрядк. прим. (15 назв).
24. Будзан А.Ф. Вироби з бісеру / А. Будзан // Бойківщина : Історико-етнографічне дослідження. / [відпов. ред. Ю.Г. Гошко]. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 280—281. — Библиогр. в підрядк. прим. (14 назв).
25. Васильев А. Европейская мода. Три века / Александр Васильев. — М. : Слово/Slovo, 2008. — 440 с. : ил. — Словарь : с. 436. — Указатель : с. 437—440.
26. Врочинська Г.В. Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX століть / Ганна Врочинська. — К. : Родовід, 2007. — 232 с.: ил. — Библиогр. : с. 224—228 (203 назви) та в підрядк. приміт.
27. Гаврилюк Н.О. Скло / Гаврилюк Н.О. // Словник-довідник археології / [наук. ред. Ю.В. Павленко]. — К. : Наукова думка, 1996. — С. 258. — Библиогр. : с. 258 (2 назви).
28. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. — К. : Довіра, 2006. — 703 с. — Библиогр. : с. 5—7.
29. Кара-Васильєва Т. Літургійне шитво України XVII—XVIII ст. : Іконографія, типологія, стилістика / Тетяна Кара-Васильєва. — Львів : Свічадо, 1996. — 232 с. : ил. — Библиогр. в кінці розд. та в кінці тексту. — С. 221—228.
30. Ковпаненко Г.Т. Памятники скифской эпохи Днепро-вского Лесостепного Правобережья (Киево-Черкасский регион) / Г.Т. Ковпаненко, С.С. Бессонова, С.А. Скорый / [отв. ред. Б.Н. Мозолевский ; АН УССР , Ин-т археологии]. — К. : Наукова думка, 1989. — 336 с. — Библиогр. : с. 326—332.
31. Кольбенгаер Е. Взори вишивок домашнього промислу на Буковині (в період з 1902 по 1912 роки) = Ukrainian Bukovinian cross-stitch embroidery = Broderie aux points de croix Ukrainiens Bukoviniens : Альбом / Еріх Кольбенгаер ; [переклад. Омеляна Поповича; упоряд. Василь та Олекса Глібка]. — Чернівці : Колір-друк, 2008. — 100 с. : 67 табл. з ил. — Текст : укр., англ., фран. — Библиогр. в підрядк. прим. (6 назв).
32. Кондаков Н.П. Изображения русской княжеской семьи въ миниатюрахъ XI вѣка. — Санктпетербургъ : Изданіе мператорской Академіи Наукъ, 1906. — 123 с. : VI табл. с ил. — Библиогр. в подстроч. примечан.

33. Корзухина Г.Ф. Русские клады IX—XIII вв. / Г.Ф. Корзухина. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1954. — 156 с. — Библиогр. в підрядк. прим.
34. Костишина М.В. Український народний костюм Північної Буковини / Мірра Костишина. — Чернівці : Рута, 1996. — 192 с. — Бібліогр. : с. 181—184 (127 назв).
35. Кулаковський В.М. Торгівельні зв'язки Лівобережної України з Польщею у XVIII ст. / В.М. Кулаковський // Український історичний журнал. — К. : Наукова думка, 1978. — № 6. — С. 82—89. — Бібліогр. в підрядк. прим. (44 назви).
36. Кучера М.П. Предмети імпорту (Частина друга : Археологія епохи Київської Русі) / М.П. Кучера // Археологія Української РСР : в 3 т. / [ред. колегія тому: В.Й. Довженко (відп. ред.), М.П. Кучера, А.Г. Сміленко]. — К. : Наукова думка, 1971—1975. — Т. 3: Ранньослов'янський та давньоруський періоди. — 1975. — С. 373—376. — Бібліогр. : с. 485—491 (до другої частини).
37. Литвинець Э.Н. Изготовление украшений из бисера и стекла : методическое пособие / Энгелиса Литвинець. — М. : ВНИИ НТ и КИПР, 1984. — 64 с. : іл.
38. Літопис руський / [пер. з давньорус. Л. Махновця; відп. ред. О.В. Мишанич]. — К. : Дніпро, 1989. — XVI + 591 с.
39. Матейко К.І. Український народний одяг / Катерина Іванівна Матейко. — К. : Наукова думка, 1977. — 224 с. : іл. — Бібліогр. : с. 210—222 та в підрядк. прим.
40. Мистецтво Київської Русі = Art of Kievan Rus : альбом / [авт.-упоряд. Асеев Ю.С.]. — К. : Мистецтво, 1989. — 60 с. : 247 іл. — Бібліогр. та прим. в тексті (53 назви).
41. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма / Тамара Ніколаєва. — К. : Либідь, 1996. — 176 с. : іл. — Бібліогр. : с. 163—166.
42. Ніколаєва Т. Український костюм (надія на ренесанс) / Тамара Ніколаєва. — К. : Дніпро, 2005. — 320 с. : іл. — Бібліогр. : с. 311—315 (276 назв).
43. Овсійчук В.А. Українське малярство X—XVIII століть. Проблеми кольору / Володимир Антонович Овсійчук. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. — 480 с. : іл. — Бібліогр. в підрядк. прим.
44. Пекарська Л. Дорогоцінності тайника десятичної церкви / Л. Пекарська // Церква Богородиці Десятинна в Києві. До 1000-ліття освячення / Колектив авторів [наук. ред. Петро Толочко]. — К. : АртЕк, 1996. — С. 48—53 : іл., 5 табл. — Бібліогр. в підрядк. прим.
45. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Украину в середине 17 века, описанное его сыном архидияконом Павлом Алеппским / [пер. с араб. Г. Муркоса]. — К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1997. — 160 с. : іл. — Примечания : с. 143—150.
46. Рабинович М.Г. Древнерусская одежда IX—XIII вв. / М.Г. Рабинович // Древняя одежда народов Восточной Европы [под. ред. М.Г. Рабинович]. — М. : Наука, 1986. — С. 40—62. — Библиогр. : с. 258—270 та в тексті.
47. Рикман Э.А. Одежда народов Восточной Европы в раннем железном веке. Скифы, сарматы и гето-даки (середина I тисячелеття до н. э) / Э.А. Рикман // Древняя одежда народов Восточной Европы [под. ред. М.Г. Рабинович]. — М. : Наука, 1986. — С. 7—29. — Библиогр. : с. 258—270 та в тексті.
48. Савчук Г.В. Вироби з бісеру / Г.В. Савчук // Народні художні промисли УРСР: довідник / [відпов. ред. Р.В. Захарчук-Чугай]. — К. : Наукова думка, 1986. — С. 99—102 : іл. — Бібліогр. : с. 102 (9 назв).
49. Седов В.В. Одежда Восточных славян VI — IX вв. н. э. / Седов В.В. // Древняя одежда народов Восточной Европы / под. ред. М.Г. Рабинович]. — М. : Наука, 1986. — С. 30—39. — Библиогр. : с. 258—270 та в тексті.
50. Символы, знаки, эмблемы: Энциклопедия / под ред. Телицына В.Л. — 2-е изд. — М. : ЛОКИД-ПРЕСС: РИПОЛ классик, 2005. — 496 с. : іл. — Библиогр. : с. 493—495.
51. Січинський В. Чужинці про Україну / Володимир Січинський. — К. : Довіра, 1992. — 256 с. : іл. — Бібліогр. : с. 222—228.
52. Стельмащук Г. Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження / Галина Стельмащук. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. — 280 с. : іл. — Бібліогр. у кінці розділів.
53. Сусак К.Р. Робота в матеріалі з художнього вишивання та моделювання одягу: Програма навчальної дисципліни / Сусак К.Р., Кириченко Н.А. — Косів : Косівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва, 2003. — 46 с.
54. Терпиловський Р.В. Прикладне мистецтво (Культура давніх слов'ян) / Р.В. Терпиловський // Історія української культури : в 5 т. / [гол. ред. тому Толочко П.П.]. — К. : Наукова думка, 2001— Т. 1. Історія культури давнього населення України. — 2001. — С. 587—599. — Бібліогр. в підрядк. прим. (18 назв).
55. Українська вишивка : альбом / [авт.-упоряд. Т. Каравасильєва ; худож. М. Ессаулова]. — К. : Мистецтво, 1993. — 264 с. : іл.
56. Федорчук О.С. Традиційні прикраси з бісеру: регіони побутування в Україні (огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень) / Олена Федорчук // Наукові записки: Інститут народознавства НАН України, Івано-Франківський краєзнавчий музей. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. — Вип. 7—8. — С. 159—161. — Бібліогр. : с. 160—161.
57. Федорчук О. Село Самолусківці — сучасний західно-подільський осередок вишивання бісером / О. Федорчук // Народознавчі зошити. — Львів : ІН НАН України. — 2005. — № 1—2. — С. 105—108. — Бібліогр. в підрядк. прим. (5 назв).

58. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру / Олена Федорчук. — Львів : Свічадо, 2007. — 120 с. : іл. — Бібліогр. : с. 75—80.
59. Федорчук О. Бісерний декор ансамблю українського народного одягу: стан дослідження проблеми / Олена Федорчук // Мистецтвознавство-2008. — Наук. зб. — Львів : СКІМ, 2008. — С. 117—128. — Бібліогр. : с. 125—128.
60. Федорчук О.С. Художні вироби з бісеру в українському церковному мистецтві XIX ст. / Олена Федорчук // Історія релігії в Україні : наук. щорічник / наук. упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. — Львів : Логос, 2010. — Кн. II. — С. 842—850. — Бібліогр. : с. 850 (11 назв).
61. Школьнікова Н.А. Стекланные украшения конца I тыс. н. э. на территории Поднепровья / Н.А. Школьнікова // Советская археология. — 1978. — № 1. — С. 97—104. — Библиогр. : с. 104.
62. Штанкіна І.В. Бісерні вишивки як частина художнього та культурного життя дворянських маєтків на Чернігівщині кінця XVIII — першої половини XIX ст. / Ірина Валеріївна Штанкіна // Скарбниця української культури : зб. наук. пр. — Чернігів : Управління культури Чернігівської облдержадміністрації : Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарнавського : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Чернігівське відділення, 2002. — Вип. 2. — С. 76—84. — Бібліогр. : с. 84 (20 назв).
63. Штанкіна І.В. Традиції народного мистецтва у бісерних роботах кінця XVIII — початку XX століть (за матеріалами колекції Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарнавського) / Ірина Валеріївна Штанкіна // Скарбниця української культури : зб. наук. пр. — Чернігів : Управління культури Чернігівської облдержадміністрації : Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарнавського : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України Чернігівське відділення, 2004. — Вип. 4. — С. 41—46. — Бібліогр. : с. 46 (7 назв).
64. Шапова Ю.Л. Стекло Киевской Руси / Ю.Л. Шапова. — М. : МГУ, 1972. — 215 с. — Библиогр. в підрядк. прим. (по розділах).
65. Яковлева Л.А. Мистецтво (Культура пізньопалеолітичного населення України) / Л.Я. Яковлева // Історія української культури : в 5 т. / [гол. ред. тому Толочко П.П.]. — К. : Наукова думка, 2001. — Т. 1. Історія культури давнього населення України. — 2001. — С. 92—98. — Бібліогр. в підрядк. приміт. (21 назв).
66. Juntti M. Gerdany, past to present: A Conversation on Ukrainian-Style Beadwork with Maria Rupan // beadwork. — 2009. — October / November. — P. 60—62. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн.: www.beadworkmagazine.com

Olena Fedorchuk

ARTISTIC BEADWORK IN UKRAINIAN FOLK ART: ORIGIN AND TRADITION DEVELOPMENT.

This article researches the origin and establishment of the artistic beadwork tradition in Ukraine. The ancient artistic practice is first and foremost connected with the manufacture of superimposed adornments and garments decorating; moreover, manufacture of the churchware and household items. The knowledge of the long-lasting genesis of the beadwork on the historical territory of Ukraine is the starting point for reconstruction of the tradition of national Ukrainian garments decorating in XIX—XX centuries.

Keywords: beadwork, garments, decoration, adornment.

Елена Федорчук

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИЗДЕЛИЯ ИЗ БИСЕРА В УКРАИНСКОМ НАРОДНОМ ИСКУССТВЕ: ПРОИСХОЖДЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ТРАДИЦИИ

В статье рассматриваются истоки и становление традиции художественных изделий из бисера в Украине. Древняя художественная практика использования бисерных материалов связана, прежде всего, с изготовлением накладных украшений и декорированием компонентов ансамбля одежды; кроме того — изготовлением изделий церковного предназначения и предметов домашнего использования. Изучение длительного генезиса бисерных изделий на этнической территории Украины — исходная позиция в осуществлении реконструкции традиции бисерного декора народной одежды украинцев XIX—XX ст.

Ключевые слова: бисер, одежда, декор, украшение.